

Kronika

KONFERENCIJA „FILOSOFIJA, MOKSLAS, POLITIKA“

Šiais metais prof. habil. dr. Evaldai Nekrašui sukanka septyniasdešimt. Šiai progai paminėti gegužės 29 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete vyko mokslinė konferencija „Filosofija, mokslas, politika“. Konferenciją organizavo Vilniaus universiteto filosofijos dėstytojai doc. Arūnas Mickevičius, prof. Albinas Plėšnys, prof. Marius Povilas Šaulauskas ir doktorantai Aušra Kaziliūnaitė, Gintarė Kuralavičiūtė ir Vijolė Valinskaitė. Konferencijos moderatorius – prof. Marius Povilas Šaulauskas. Progai diktuojant konferencijos pranešimai buvo susiję tiek su profesoriaus Nekrašo filosofiniais interesais, tiek su jo darbais filosofijos pedagogikos srityje.

Po profesoriaus Arūno Poviliūno įvadinio žodžio ir kitų sveikinimų prasidėjo konferencijos mokslinė dalis, kurią pradėjo doc. Naglis Kardelis pranešimu „Analitiškumas neanalitinėje filosofijoje: antikinis ir šiuolaikinis kontekstai“. Anot Kardelio, vienas svarbiausių Nekrašo (ir jo mokinių) indėlis į Lietuvos filosofinį gyvenimą yra mąstymo analitiškumo, kaip mąstymo kultūros, propagavimas. Mąstymo analitiškumas, nors dažnai aptinkamas analitinėje filosofijoje, nebūtinai turi būti su ja tapatinamas. Kardelio teigimu, ši sąvoka veikia turi būti suprantama kaip neprieštaringo, tikslaus ir aiškaus mąstymo imperatyvas, Kardelis tai išraiškingsiai įvardija kaip mąstymo higieną. Šia prasme analitiškas mąstymas yra visoms filosofijos mokykloms keliamas reikalavimas.

Kardelio pranešimas tad ir buvo skirtas tokio mąstymo ištakoms pristatyti ir analitiškam mąstymui šiuolaikinės neanalitinės filosofijos kontekste identifikuoti ir aptarti.

Analitiško mąstymo pradžia, anot Kardelio, gali būti regima Antikoje. Tokio mąstymo apraiškų randama elėjiečių mokykloje, Sokrato elencho metode, Platono ir Aristotelio darbuose ir stoikų mokyme. Anot Kardelio, analitiškumo sąvoka būdinga Antikai, šalia kitų dalykų, ji susijusi su samprotavimo pamatinių prielaidų suderinamumo apmąstymu, teiginių struktūros analize. Analitiško mąstymo apraiškos šiuolaikinės neanalitinės filosofijos kontekste, Kardelio teigimu, gali būti aptinkamos tiek hermeneutikoje, tiek fenomenologijoje, struktūralizme ir poststruktūralizme. Šiuose kontekstuose analitiškumas taip pat reiškiasi įvairiausiai pavidalais: nuo prielaidų patikimumo užklausimo iki išorinio objekto struktūros skaidymo, redukavimo ir daugybės kitų. Apibendrinamas Kardelis teigia, jog analitiškas mąstymas net gali būti apibūdinamas kaip turintis etinį matmenį, nes tik analitiškai mąstantis žmogus geba visiškai įsipareigoti savo teiginiais. Neanalitiškai mąstantieji to negali padaryti, nes jiems nesvetimas prieštaravimo dėsnis, tad neanalitiško mąstymo atstovas, ką nors teigdamas, sykiu gali tai ir neigti.

Doc. Mintautas Gutauskas pranešime „Filosofijos įvado dėstymas: lietuviškasis

kontekstas, konceptualiniai sprendimai ir praktiniai rezultatai“ duoklę atidavė didelio populiarumo sulaukusiam profesoriaus Nekrašo filosofijos įvadui, kurį pranešėjas įvardijo kaip geriausią esamą įvadinį filosofijos vadovėlį Lietuvoje. Glaustai, aptaręs kitus filosofijos įvadás Lietuvoje, Gutauskas išskyrė pagrindinius gero įvado kriterijus ir aptarė, kuria prasme profesoriaus Nekrašo vadovėlis juos atitinka. Vienas pagrindinių profesoriaus filosofijos įvado privalumų, anot Gutausko, yra tai, jog, užuot viso labo įvedęs studentą į filosofinį kontekstą, supažindinęs su, pavyzdžiui, jos istorija, Nekrašas siekia, jog studentas išmoktų disciplinuotai ir aiškiai mąstyti. Anot Gutausko, studentai, dirbdami su Nekrašo vadovėliu, išmoksta matyti ir nuodugniai suvokti filosofinę problematiką, užuot išmokę ją tik kaip istorijos pamoką. Tokiu būdu Gutauskas dar sykį pabrėžia analitiško mąstymo skatinimo svarbą Nekrašo darbuose.

Paskutinis pirmosios konferencijos dalies pranešimas, doc. Jono Dagio „Loginio pozityvizmo idėjų recepcija ir stori teptukai“, buvo skirtas loginio pozityvizmo interpretacijoms aptarti. Dagys storų teptukų metaforą vartoja kaip sofistikuotų teorijų supaprastinimo, pernelyg skuboto apibendrinimo iliustraciją. Kažkas panašaus, anot jo, yra nutikę su loginiu pozityvizmu. Tapant storais teptukais, loginis pozityvizmas pristatomas kaip vienmatė, fundamentalistinė, reduktyvistinė filosofija, siekianti viską sutraukti į fizikai pavaldžius terminus. Kitaip tariant, loginis pozityvizmas tampa akivaizdžiai klaidingų įsitikinimų rinkiniu, kuris tam tikru metu dėl ne visai aiškių priežasčių buvo madingas, tačiau dabar yra teisėtai pakeistas naujomis teorijomis. Nesutikdamas su tokiu loginio pozityvizmo apibendrinimu, Dagys pristatė kelias dažnai pasitaikančias klaidingas loginio

biheviorizmo ir Quine'o analitinių teiginių kritikos interpretacijas ir pabrėžė, jog turėtume pasidžiaugti, kad Nekrašo monografija *Pozityvus protas* išvengia skubotų ir klaidinančių apibendrinimų ir iš esmės adekvačiai reprezentuoja pozityvizmą. Pranešimo pabaigoje Dagys atkreipė dėmesį į tai, kaip Nekrašas traktuoja Hilary Putnamo faktų ir vertybių perskyrą. Dagys suabejojo Nekrašo teigimu, jog vienintelis būdas Putnamui plėtoti faktų ir vertybių perskyros kritiką yra rėmimasis moraliniu realizmu.

Profesorius Albinas Plėšnys savo pranešime „Pozityvistinės filosofijos atgarsiai kasdieniame mąstyme“ taip pat mini Nekrašo monografiją *Pozityvus protas*. Anot Plėšnio, kasdieniame mąstyme vyrauja tai, ką Nekrašas vadina pozityviu protu. Šis mąstymas, pranešėjo teigimu, yra nepalistas filosofinės refleksijos, nesubtilus ir visomis kitomis prasmėmis kasdieniškas. Deja, tikslaus tokio mąstymo apibrėžimo Plėšnys mums nepateikia, viso labo paminėdamas, jog, pozityvus protas implikuoja, jog vienintelis užtikrintas žinojimas mums suteikiamas gamtos mokslų arba matematikos. Iš to, anot Plėšnio, plaukia įsitikinimas, jog metafizika yra bereikšmė, nes jos terminai negali būti moksliskai patikrinami, tad ji neturi tikro ir patikimo žinojimo vertės. Taigi, pasak profesoriaus, „mūsų kasdienis mąstymas esąs pozityvistinio proto nereflektuotoje sistemoje ir to suvokimas, ir padarymas, kad jis taptų subtiliu, yra rimtas uždavinys.“

Turint omenyje, kad pozityviojo proto sąvoka yra kertinė Plėšnio tezei, apmaudu, jog pranešėjas neskyrė daugiau laiko detalesnei jos ribų aptarčiai. Vienas iš to kylančių neaiškumų galėtų būti klausimas, ar žinojimas, nereikalaujantis mokslinio pagrindimo, būtinai įvardijamas kaip subtilus ir palistas filosofinės refleksijos. Būtų nesunku rasti kas-

dienio mąstymo apraiškų, kuriose užtikrintam žinojimui paprastai nereikalautume, tarkime, empirinio arba formalaus, loginio ar matematinio pagrindimo. Kaip pavyzdį galėtume panaudoti mūsų kasdienės moralės žinias. Norėdama užtikrintai teigti, jog vienokia ar kitokia etinė norma yra teisinga, aš nebūtinai turiu reikalauti, kad ji turėtų mokslinį arba formalų pagrindimą. Tačiau teigimas, jog būtina tokio žinojimo sąlyga yra sofistikuota filosofinė refleksija, skamba kaip pernelyg griežtas reikalavimas.

Lekt. Mindaugas Stoškus savo pranešimą „Pozityvizmo atspindžiai E. Nekrašo politikos filosofijoje“ pradėjo klausdamas, ar Nekrašo politikos filosofija remiasi pozityvizmo principais. Tačiau, ką būtent Stoškus laiko pozityvizmo principais, ypač siejant juos su politikos filosofija, jis neeksplikuoja veikiausiai vildamasis, jog tai ir taip turėtų būti aišku ar iš bendro filosofinio išsilavinimo, ar iš anksčiau minėtosios Nekrašo monografijos. Visgi net jei pozityvizmo ir politikos filosofijos sąvokos ir yra visiems suprantamos, turint omenyje, jog politikos filosofija ir pozityvizmas nėra labai dažnai siejami, būtų naudinga kiek tiksliau apibrėžti, ką turėtumėme laikyti pozityvistine politikos filosofija ir kuo pozityvistinė politikos filosofija skiriasi nuo viso labo empiriškai ar scientistiškai orientuotos politinės filosofijos. O jeigu nesiskiria niekuo, kodėl turėtume tokią filosofiją vadinti būtent pozityvistine, o ne, tarkime, empirine arba scientistine.

Ieškodamas pozityvizmo apraiškų Nekrašo filosofijoje, Stoškus pirmiausia atkreipia dėmesį į jo darbus tarptautinių santykių srityje ir pažymi, jog negalėtume jų apibūdinti kaip charakteringai pozityvistinių. Priešingai, net galėtume teigti, jog Nekrašo netenkintų perdėtas politikos mokslų pozityviškumas. Anot

Stoškaus, profesoriui taip pat būtų svetimas pozityvizmo postulatas, jog gamtos ir socialiniai mokslai turėtų sudaryti tam tikrą vienovę, t. y. teigimas, jog tarp jų nėra fundamentalių skirtumų. Socialiniai ir humanitariniai mokslai yra ne techniniai ar technologiniai, bet veikiau kritiniai ir vertybiniai. Tačiau čia pat Stoškus įžvelgia paradoksalaus mąstymo užuominų. Cituodamas *Pozityvų protą*, pranešėjas atkreipia dėmesį į Nekrašo teiginį, jog žmonių vertybes ir nuomones galima tirti statistiniais ir pernelyg pozityviais metodais. Tuo abejodamas, Stoškus kelia klausimą, ar tai būtų adekvati analizė, nes tokio pobūdžio tyrimai, anot pranešėjo, paprastai būna užbaigiami arba vertybių redukcija į nevertybinius terminus, arba vienmačiais formaliais apibendrinimais.

Polemizuojant su Stoškumi būtų galima klausti, ar jis manęs, jog subjektyvių nuomonių ir, tarkime, vertybinių nuostatų statistinis tyrimas yra visada neadekvatus, ar tik tuomet, kai jis tampa filosofiniu įrankiu? Tolesnei diskusijai galėtume kelti ir kiek platesnius klausimus: kokius bendresnius skirtumus mes įžvelgiame tarp mokslo ir filosofijos metodologijų? ar mokslinė metodologija turi pakankamai išteklių tirti sąvokinius klausimus? Antra vertus, kartu būtų įdomu išgirsti daugiau tikslių argumentų, kodėl, tarkime, vertybių redukcija į paprastesnes filosofines sąvokas yra blogai.

Paskutinį pranešimą „Kas yra politikos mokslas“ skaitė profesorius Alvydas Jokubaitis. Jo teigimu, šiuolaikinių politikos mokslų išpažįstamą filosofiją geriausiai reprezentuoja pozityvizmas, nes pagrindiniais savo principais šiuolaikinis politikos mokslas atitinka pozityvizmo principus. Tad galime teigti, jog šis mokslas nėra neutralus vertybėms, nes pats išpažįstas pozityvizmą. Taigi, pozityvizmas

veikia kaip politinis veiksnys. Anot Jokubaičio, įsipareigodami moksliniam politikos pažinimui, piliečiai įsipareigoja liberaliajai demokratijai. Viena iš priežasčių yra ta, jog politikos mokslas ir liberalioji demokratija yra grindžiama vertybinio neutralumo principu. O tai reiškia, jog modernusis politikos mokslas atlieka ideologinę funkciją, t. y. propaguoja vertybinį neutralumą.

Apibūdindamas šiuolaikinę politikos mokslą, Jokubaitis išskiria penkias nutylėtas jo prielaidas. Šios prielaidos, anot pranešėjo, yra „neatremiamos“ ir be jų šiuolaikinis politikos mokslas yra neįsivaizduojamas. Pirmoji prielaida, anot profesoriaus, yra ta, jog politikos mokslas yra nepolitinis politikos pažinimas. Antroji prielaida yra siekis kurti politikos mokslą be žmogaus, t. y. politikos mokslas nėra žmogų tyrinėjantis mokslas, bet veikiau tai, kas analizuoja žmogaus elgesį lemiančius veiksnius. Trečioji prielaida – politikos mokslininkai sąmoningai atsiriboja nuo kasdienio politikos supratimo, kad jį būtų galima valdyti ir kontroliuoti. Ketvirta, šiuolaikinis politikos mokslas atsisako suvokti visumą – tyrinėjami tik pavieniai reiškiniai, kalbėjimas net apie bendrą šalies politiką tampa beprasmiu. Paskutinė prielaida, anot Jokubaičio, yra šiuolaikinės politinės filosofijos siekis atsakyti praktinės išminties svarbos. Šiuolaikiniai politikos mokslininkai siekia teorinio savo stebėjimo pagrįstumo, o ne išmintingo sprendimo. Prof. Jokubaitis apibendrina savo pranešimą teigdamas, jog, skirtingai negu kitos mokslo šakos, politikos mokslas pasižymi menku praktiniu efektyvumu. Niekas, anot pranešėjo, neįrodė, jog modernusis politikos mokslas nors kiek prisidėjo prie visuomenės pažangos. Pranešimas baigtas teigimu, jog kuo labiau įsigali mokslinis požiūris į politiką, tuo labiau iškreipiamas politikos suvokimas,

taigi būtina aiškiai suvokti politikos prigimties ir politikos mokslo skirtumus.

Išklausius Jokubaičio pranešimo kyla noras pasiteirauti, kokį skirtumą jis mato tarp politikos filosofijos ir politikos mokslo. Didelė dalis pranešėjo įvardijamų klausimų, kurių neatsako šiuolaikinis politikos mokslas, pavyzdžiui, dėl praktinės išminties ir moralumo svarbos politikoje, politikos prigimties tyrimų, veikiau laikomi politikos filosofijos tyrimų sritimi. Tačiau, jeigu pagrindiniai politikos mokslo klausimai pasirodo esą politikos filosofijos klausimai, kas tuomet, anot Jokubaičio, lieka politikos mokslui? Panašų klausimą užduoda doc. Nijolė Radavičienė konferencijos pabaigoje klausdama, ar profesoriaus pranešimas implikuoja, jog politikos mokslas yra klaida.

Paskutinį žodį mokslinėje konferencijos dalyje prof. Šaulauskas suteikė Evaldui Nekrašui. Reaguodamas į Jokubaičio pranešimą, Nekrašas teigia, jog pranešėjas nepateikė pakankamai argumentų prielaidai, jog visas šiuolaikinis politikos mokslas yra perdėm scientistinis ir pozityvistinis, įrodyti. Anot Nekrašo, kritinė teorija, kai kurios postmoderniojo politikos mokslo srovės negali būti vadinamos scientistinėmis, taigi Jokubaičio prielaida ne tik neįrodyta, ji yra neteisinga. Komentuodamas Stoškaus pranešimą prof. Nekrašas teigia, jog jis nemanąs, kad humanitariniai ir socialiniai mokslai turėtų būti pernelyg pozityvistiški, nes, kaip minėjo ir pats Stoškus, vertybiniai klausimai neturėtų būti suvedami į statistinius klausimus. Atsakydamas į Dagio klausimą apie Putnamo faktų ir vertybių perskyros kritiką, Nekrašas teigė: kadangi Putnamas pats yra minėjęs, kad jo kritika faktų ir vertybių dichotomijai neturės didelės reikšmės šiai skirčiai kaip kultūriniam fenomenui, jis nematęs reikalo skirti daug

laiko jos aptarimui savo monografijoje. Tačiau pripažįsta, jog teptukai galėjo būti ir plonesni, nors šią skirtį jis, skirtingai nei Putnamas, vis dar laiko prasminga.

Įvairių Nekrašo darbų interpretacijų gausa ir šių interpretacijų sukeliama diskusija rodo svarbų profesoriaus indėlį į šiandienę Lietuvos filosofiją. Verta pasidžiaugti ir profeso-

riaus interesų nevienalytiškumu – tai gyvai paliudijo ši konferencija. Kaip matėme, pranešimų temos įvairavo nuo pozityvizmo šiuolaikinėje filosofijoje, filosofijos pedagogikos iki politikos mokslų. Profesoriumi, jo mokiniams, kolegoms ir konferencijos rengėjams galima tik padėkoti už puikų darbą ir viltis sulaukti daugiau tokių renginių.

Rasa Davidavičiūtė
University of Connecticut